

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

(1) ΓΕΝΙΚΑ

ΣΧΟΛΗ	ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ		
ΤΜΗΜΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ		
ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟ		
ΚΩΔΙΚΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΔΕΥ064	ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	Γ
ΤΙΤΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	Διαπολιτισμική Αγωγή και Εκπαίδευση		
ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ <i>σε περίπτωση που οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται σε διακριτά μέρη του μαθήματος π.χ. Διαλέξεις, Εργαστηριακές Ασκήσεις κ.λπ. Αν οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται ενιαία για το σύνολο του μαθήματος αναγράψτε τις εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας και το σύνολο των πιστωτικών μονάδων</i>	ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΕΣ ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ	
	3	4	
<i>Προσθέστε σειρές αν χρειαστεί. Η οργάνωση διδασκαλίας και οι διδακτικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται περιγράφονται αναλυτικά στο (δ).</i>			
ΤΥΠΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ <i>γενικού υποβάθρου, ειδικού υποβάθρου, ειδίκευσης γενικών γνώσεων, ανάπτυξης δεξιοτήτων</i>	Ειδικού Υποβάθρου		
ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ:			
ΓΛΩΣΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ και ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ:	ΕΛΛΗΝΙΚΑ (και Αγγλικά σε φοιτητές/τριες Erasmus).		
ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΠΡΟΣΦΕΡΕΤΑΙ ΣΕ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ERASMUS	ΝΑΙ		
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ (URL)	Προς κατασκευή.		

(2) ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Μαθησιακά Αποτελέσματα

Περιγράφονται τα μαθησιακά αποτελέσματα του μαθήματος οι συγκεκριμένες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες καταλλήλου επιπέδου που θα αποκτήσουν οι φοιτητές μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του μαθήματος.

Συμβουλευτείτε το Παράρτημα Α

- Περιγραφή του Επιπέδου των Μαθησιακών Αποτελεσμάτων για κάθε ένα κύκλο σπουδών σύμφωνα με το Πλαίσιο Προσόντων του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης
- Περιγραφικοί Δείκτες Επιπέδων 6, 7 & 8 του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων Διά Βίου Μάθησης και το Παράρτημα Β
- Περιληπτικός Οδηγός συγγραφής Μαθησιακών Αποτελεσμάτων

Το μάθημα θα προσφέρει γνώσεις και δεξιότητες σε σχέση με την Διαπολιτισμική Αγωγή και Εκπαίδευση, θέμα που έχει αφ' εαυτού πλήθος κοινωνικών και ψυχολογικών επενδύσεων, αλλά και μια πασιφανή παιδαγωγική χρησιμότητα, καθώς οι νέοι δάσκαλοι θα πρέπει να προσαρμοστούν δημιουργικά, και να προσαρμόσουν επίσης παιδιά, σε ένα διαπολιτισμικό/πολυπολιτισμικό περιβάλλον.

Στις διάφορες προσεγγίσεις που σημάδεψαν την παραγωγή ταυτοτήτων τους τελευταίους αιώνες, ο «άλλος» αντιμετωπιζόταν πάντοτε μέσα από ένα διπλό προσωπείο. «Τις περισσότερες φορές ως «Απειλή» αλλά σπανιότερα ακόμη κι ως «Σωτήρας», ο «Άλλος» επενδύθηκε με τις διάφορες κοινωνικές και μεταφυσικές έννοιες που συνέβαλλαν στις αναγνώσεις του «διαφορετικού» και μέσα από αυτές στις αναγνώσεις του “εαυτού”» (Cox, R. 1996, σελ. 127).

Αυτές οι αναγνώσεις διαμόρφωσαν σε σημαντικό βαθμό την, συνεκτική μέσα στις αντιφάσεις της, Ευρωπαϊκή ταυτότητα αλλά και την ίδια την επιστήμη της παιδαγωγικής, και αποκτούν τρομερή χρησιμότητα και επικαιρότητα σε εποχή πολυπολιτισμικής σχολικής κι ευρύτερης πραγματικότητας.

Οι φοιτητές και φοιτήτριες αναμένεται να αποκτήσουν βασικές γνώσεις και δεξιότητες σε αυτό το θεμελιώδες πεδίο που συνδέει κι αλληλοπλέκει την καθαυτό παιδαγωγική και τις ποικίλες προσεγγίσεις της με την κοινωνιολογία, την κοινωνική ανθρωπολογία και την κοινωνική ψυχολογία.

Οι γνώσεις κι οι δεξιότητες που θα αποκτήσουν αφορούν:

(α) Κατανόηση της έννοιας του πολιτισμού και του Διαπολιτισμού διαχρονικά και συγχρονικά.

(β) Την σχέση Διαπολιτισμικότητας και επιμέρους ομάδων (φυλής, φύλου, τάξης, γεωγραφικής περιοχής, διάφορων εποχών κι επιλογών κλπ). Πως και γιατί διαμορφώνουν τις τάσεις, πώς τι

προσαρμόζουμε σε κάθε ιστορικό πλαίσιο και στο συγκεκριμένο πλαίσιο κάθε τάξης, πως και πότε απευθυνόμαστε όχι μόνο σε παιδιά μα και σε γονείς, που ανήκουν στις διάφορες αυτές ομάδες.

(γ) Την Γνώση και την κριτική θεώρηση των βασικών θεωριών και προσεγγίσεων της Διαπολιτισμικότητας και των Παιδαγωγικών Προσεγγίσεων που έχει δημιουργήσει.

(δ) Την Ανάλυση των Μεταβατικών Θεωριών και την χρήση συνδεδεμένων με αυτές πρακτικών που οδηγούν σε δημιουργικές και κριτικά διακείμενες εφαρμογές, τόσο εντός όσο κι εκτός τάξης.

(ε) Την δημιουργία του προφίλ της τάξης και την χρησιμοποίηση έμπρακτων προσεγγίσεων σε σχέση με την καθαυτό Διαπολιτισμική Εκπαίδευση που θα παρέχει γνώσεις και θα βοηθά σε μια ολιστική προσέγγιση του μαθητή και της μαθήτριας

(στ) Σύνδεση της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης με την δυνατότητα των μαθητών/τριών να ζήσουν ως άτομα και να εξελιχθούν ως πολίτες σε ένα εκ των πραγμάτων πολυπολιτισμικό και διαπολιτισμικό περιβάλλον.

(ζ) Απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων σχετικά με την διαχείριση του εκπαιδευτικού προσωπικού και του παιδαγωγικού υλικού σε σχέση με την Διαπολιτισμική Αγωγή και Εκπαίδευση.

Γενικές Ικανότητες

Λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές ικανότητες που πρέπει να έχει αποκτήσει ο πτυχιούχος (όπως αυτές αναγράφονται στο Παράρτημα Διπλώματος και παρατίθενται ακολούθως) σε ποια / ποιες από αυτές αποσκοπεί το μάθημα;

Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών, με τη χρήση και των απαραίτητων τεχνολογιών

Σχεδιασμός και διαχείριση έργων

Σεβασμός στη διαφορετικότητα και στην πολυπολιτισμικότητα

Προσαρμογή σε νέες καταστάσεις

Σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον

Λήψη αποφάσεων

Επίδειξη κοινωνικής, επαγγελματικής και ηθικής υπευθυνότητας και ευαισθησίας σε θέματα φύλου

Αυτόνομη εργασία

Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής

Ομαδική εργασία

Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

Εργασία σε διεθνές περιβάλλον

.....

Εργασία σε διεπιστημονικό περιβάλλον

Άλλες...

Παράγωγή νέων ερευνητικών ιδεών

.....

Προσαρμογή σε νέες καταστάσεις

Εργασία σε διεπιστημονικό, πολυπολιτισμικό περιβάλλον.

Σεβασμός στην διαφορετικότητα και πολυπολιτισμικότητα (σεβασμός για την διαφορά στις επιλογές και στον πολιτισμό του άλλου και τον δικό τους),

Κατανόηση των συνδέσεων που διέπουν τις Τέχνες την Κοινωνία και την Εκπαίδευση και τον δικό τους κριτικό ρόλο σε αυτές

Σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον

Λήψη αποφάσεων

Επίδειξη κοινωνικής, επαγγελματικής και ηθικής υπευθυνότητας και ευαισθησίας σε θέματα φύλου

Συνειδητοποίηση των ταξικών, έμφυλων, ρατσιστικών και γεωγραφικών παραμέτρων και αντιλήψεων που βρίσκονται σε λειτουργία.

Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής

Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

Απόκτηση και Χρήση των κατάλληλων γνώσεων ώστε να προσεγγίζουν έναν μαθητή ή μία μαθήτριά που ανήκει σε μια μειονοτική κουλτούρα ή ομάδα.

Αυτόνομη εργασία

Ομαδική εργασία

(3) ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1. Κατανόηση της έννοιας του πολιτισμού και του Διαπολιτισμού:

Θα πρέπει να επισημάνουμε πως για την κατανόηση της έννοιας του Διαπολιτισμού είναι καταρχήν απαραίτητος ο καθορισμός της έννοιας του πολιτισμού. Τόσο στις Πολιτισμικές Σπουδές (Cox, R. 1997) όσο και στους άλλους επιστημονικούς κλάδους, είναι κοινή παραδοχή η λεγόμενη 'δυναμική έννοια του πολιτισμού'. (Τσουκαλάς, Κ. 1986, Μπλιούμη, Α. 2002, Γκέφου- Μαδιάνου Δ. 1999) Σύμφωνα με αυτήν και σε αντίθεση με τις μονοσήμαντες ή μανιχαϊστικές αναγνώσεις που στήριξαν δομές του προηγούμενου στάτους και που επιβιώνουν σε σελίδες (και) της παιδικής λογοτεχνίας («ιερά απομεινάρια» δεσμών της εθνογένεσης και του πατριαρχικού καπιταλισμού) «Πολιτισμός» είναι ένα πεδίο ετερόκλητο και διαρκώς μετασχηματιζόμενο «λόγω της πλατιάς ποικιλίας των κοινωνικών εμπειριών, ρόλων και σχέσεων που συνθέτουν την κοινωνική ζωή» (Μπλιούμη, Α. 2002). Συνεκτικός κρίκος όλων αυτών των ετερόκλητων μονάδων ενός πολιτισμικού συνόλου είναι ο «πολιτισμικός

συμβιβασμός», δηλ. κοινά αποδεκτές σταθερές, οι οποίες με το πέρασ του χρόνου διαρκώς μεταλλάσσονται. Σε καμία περίπτωση «πολιτισμός» δεν ορίζεται στη Διαπολιτισμική θεωρία ως μια ομοιογενής, οργανικά μάλιστα (!) αναπτυχθείσα έκφραση μιας κοινότητας.

Όπως ειπώθηκε, η έννοια του πολιτισμού είναι ουσιαστική για την κατανόηση της έννοιας του Διαπολιτισμού, γιατί η τελευταία αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του εθνικού κράτους και στην ουσία αποτελεί υπέρβαση της εθνικής ιδεολογίας που θέλει ένα κράτος να αποτελείται από ένα έθνος, μια γλώσσα και έναν ομοιογενή πολιτισμό, έναν πολιτισμό δηλαδή που να εδράζεται στην ιδέα της «κοινής καταγωγής».

Οι διάφορες διεπιστημονικές προσεγγίσεις μέχρι τώρα συγκλίνουν στην άποψη ότι ο όρος διαπολιτισμικό, με το πρόθεμα 'δια', υποδηλώνει μια αμφίδρομη σχέση, το 'μεταξύ' των υποκειμένων που συναλλάσσονται. Στοιχειώδεις για την κατανόηση της έννοιας είναι ότι προϋποθέτει ένα σύνορο μεταξύ των πολιτισμών που πρέπει να υπερκεραστεί (Μπλιούμη, Α. 2002) Με άλλα λόγια υποδηλώνει μια κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα που όχι μόνον αναγνωρίζει την ετερότητα και τη διαφορά, αλλά και την ενσωματώνει ως αναγκαίο όρο της ζωτικότητας και της δυναμικής της (Βερνίκος, Ν. και Δασκαλοπούλου, Σ. 2002). Ο Διαπολιτισμός, λοιπόν, αναπτύσσεται εκ των ένδον και αναφέρεται στην αλληλοσυσχέτιση των πολιτισμικών ταυτοτήτων στο πλαίσιο μιας κοινότητας.

Η αλληλοσυσχέτιση αυτή βρίσκει την επιστημολογική έκφραση της στην έννοια του «Υβριδισμού», η οποία αναδεικνύεται με τον τρόπο αυτόν σε βασική παράμετρο του Διαπολιτισμικού (Wierlacher, Α. 1996). Ο Υβριδισμός αναφέρεται στην ταυτότητα τόσο κοινωνικών ομάδων, όσο και μεμονωμένων υποκειμένων, η οποία χαρακτηρίζεται από πολιτισμική ετερογένεια.

Αυτό το διαπολιτισμικό κράμα συνιστά την υβριδική ταυτότητα, η οποία δεν θα πρέπει (τουλάχιστον στο Ελληνικό παράδειγμα) να θεωρείται ως διεθνική, αλλά αντίθετα ότι είναι το αντίθετο της μονολιθικά ομογενοποιημένης εθνικής ταυτότητας.

Εάν, σχηματικά, ο διαπολιτισμός αναφέρεται στις διεργασίες «μεταξύ» των πολιτισμών, ο πολυπολιτισμός αναφέρεται στο κοινό πεδίο μέσα στο οποίο οι «συν-λειτουργούντες» πολιτισμοί δρουν και εξελίσσονται δυναμικά εντός μίας διευρυμένης, ή μη, κοινωνίας.

2. Διαπολιτισμικότητα και επιμέρους ομάδες

Όμως δεν είναι μόνο η ιδέα του πολιτισμού που δεν είναι συνεκτική. Το ίδιο μη συνεκτική είναι και η ιδέα του πολυπολιτισμού, η οποία προβάλλεται ως η νέα «ιερή βίβλος». Δεν μπορεί να υπάρξει η ιδέα ή η πραγματικότητα του πολυπολιτισμού, δίχως την ιδέα του «πολιτιστικού πλουραλισμού». Η

ιδέα αυτή, αναπτυγμένη από τον Αμερικανό κοινωνιολόγο Kallen (Russell, J. 1994, σελ. 1) ο οποίος θέλησε να αντιπαραβάλλει την ιδέα της δυτικής δημοκρατίας στην αφομοιωτική πολιτική των ΗΠΑ του 20^{ου} αιώνα, θεώρησε τον εξαιρετικά δυναμικό και δημιουργικό αυτόν πλουραλισμό των ιδεών κι όχι των αγαθών ως το αληθινό αντίστοιχο των αρχών κάθε δημοκρατικής διακυβέρνησης. Αργότερα, ήταν η Αμερικανική κοινωνιολογία και πάλι (Williams, R. 1982) που περιέγραψε τις ΗΠΑ όχι ως έθνος μα ως κρατική οντότητα διαφορετικών εθνοτικών ομάδων.

Αλλά η μεταγραφή της ιδέας δεν μπορεί να μένει ανεπηρέαστη από γεωγραφικούς και χρονικούς παράγοντες, που, με την σειρά τους, αποτελούν εκφράσεις συγκεκριμένων (και διαφορετικών κάθε φορά) ιστορικοπολιτικών πλαισίων. Έτσι, το «αποτύπωμα» αυτής της ιδέας στην Ευρώπη της εθνικής ολοκλήρωσης (κι ας συνέβαλλε η ιδεατή μορφή της γηραιάς ηπείρου στην πρώτη έμπνευση του Kallen) έχει τα δικά της ιδιαίτερα προβλήματα. Όπως και η «αναφορά» της ιδέας αυτής στην σημερινή συγκυρία έχει άλλη βαρύτητα κι άλλες δυναμικές, όπως θα δούμε, με βάση το υλικό που μαζέψαμε, στα συμπεράσματα.

Όμως, καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη της πολυπολιτισμικότητας ως δομικού στοιχείου των κοινωνιών στη νεότερη εποχή, διαδραμάτισαν μια σειρά νέων κοινωνικών θεματικών κινημάτων από την δεκαετία του '60 κι έπειτα. Στα πλαίσια τους η κοινωνική ταυτότητα θεωρήθηκε επιγενόμενο πολλών συνθηκών και επιμέρους ομάδων, όπως φύλο, φυλή, ηλικία, τάξη και βέβαια εθνοτική καταγωγή.

Η τελευταία, όπως και το φύλο, (Davidoff, L. 1979) έχει την ιδιαίτερη δική της σημασία και «ιστορικότητα», αφού η εθνότητα (περί της οποίας ο λόγος) παγιώθηκε στον επιστημονικό λόγο σε σχέση με την πολυπολιτισμικότητα από την δεκαετία του '70 κι έπειτα, ώστε να νοηματοδοτήσει τις ετερογένειες (να «χαρακτηρίσει» τις «διαφορές») στις διάφορες πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Αντικαθιστώντας τις προγενέστερες «γενετικές-βιολογικές» διαφορές, που κάτω από την επίδραση της σχολής του Σικάγου επανανοηματοδοτήθηκαν ως «πολιτισμικές» (Park, N. 2003), ο όρος «εθνοτικές» εισήχθη, όπως υποστηρίζει η Steiner Khamsi (2002 και 1996) επειδή εξυπηρετούσε τις τότε ανάγκες νομομοποίησης της ανωτερότητας της κυρίαρχης ομάδας. Χαρακτηριστικό είναι, παρόλο που έχει μετεξελιχθεί από τότε η χρήση του, ότι στην αρχική του σημασία ο όρος ήταν φορτισμένος με αρνητικό πρόσημο, καθώς ταυτιζόταν με μειονότητες που χαρακτηρίζονταν από πολιτιστική υστέρηση κι έλλειψη «νεοτερικών και δημοκρατικών προσανατολισμών», ή αλλιώς, για να χρησιμοποιήσουμε με την σειρά μας έναν λιγότερο ουδέτερο όρο, ταυτιζόταν με αυτό που στην μελέτη μας μετεξελίσσουμε (ώστε να αναδεικνύεται ως σημείο αναφοράς ο πολιτισμός της κυριαρχίας) σε έλλειψη «πολιτιστικής εγγύτητας».

3. Γνώση και κριτική θεώρηση των βασικών θεωριών και προσεγγίσεων της Διαπολιτισμικότητας

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται ως απάντηση στην πολυπολιτισμική μετεξέλιξη των κοινωνιών (Parekh, B., 1986). «Η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί «το μέσο» δημιουργίας προϋποθέσεων συμμετρικής αλληλεπίδρασης των πολιτισμών» (Γκόβαρης, Χ. 2001, σελ. 110). Η ευρεία διάδοση κι η αποδοχή των εννοιών της πολυπολιτισμικότητας και της διαπολιτισμικότητας στην Παιδαγωγική, ανέδειξαν την έννοια του πολιτισμού σε κεντρική κατηγορία περιγραφής κι ανάλυσης της μετανάστευσης και των κοινωνικών της επιπτώσεων.

Το κεντρικό ερώτημα που θέτουν οι επικριτές του κυρίαρχου μοντέλου είναι το εξής: αποτελεί η παρατηρούμενη «πραγματικότητα» των εθνοπολιτισμικών διαφορών και διαφοροποιήσεων μία απόλυτη ιδιότητα του ανθρώπου, μία ανθρωπολογική σταθερά ή πρόκειται για μια ιδιαίτερη δυνατότητα περιγραφής και κατασκευής της ομοιογένειας των κοινωνιών και των μελών τους; Έχει να κάνει και με το ποιο μοντέλο κυριαρχεί.

Ο Radtke (1999) επισημαίνει τέσσερα κύρια είδη πολυπολιτισμού.

1. Προγραμματικός - παιδαγωγικός πολυπολιτισμός. Διακρίνεται για την τάση του να παρερμηνεύει τις δομικές αντιφάσεις και να τις παρουσιάζει ως πολιτισμικές συγκρούσεις οι οποίες μπορούν να επιλυθούν στο πλαίσιο της εκπαίδευσης. Ο παιδαγωγικός πολυπολιτισμός οδηγεί στην «παιδαγωγικοποίηση» των κοινωνικών συγκρούσεων, «μεταφράζοντας» κατεξοχήν πολιτικά προβλήματα, όπως άνιση μεταχείριση κι αποκλεισμός των μεταναστών, σε παιδαγωγικά, δηλαδή σε προβλήματα κατανόησης των «πολιτισμικών διαφορών».

2. Φολκλορικός-κυνικός πολυπολιτισμός. Αυτή η εκδοχή του πολυπολιτισμού αποτελεί επιλογή της μεσαίας και ανώτερης τάξης. Το «ξένο» εξιδανικεύεται και προσεγγίζεται ως αντικείμενο «απόλαυσης» και «πολιτισμικού εμπλουτισμού».

3. Λειτουργικός-δημογραφικός πολυπολιτισμός. Η διάσταση της πληθυσμιακής πολιτικής αποτελεί το κυρίαρχο γνώρισμα αυτής της εκδοχής πολυπολιτισμού. Απ' τη σκοπιά της αγοράς εργασίας και της κοινωνικής πολιτικής προβάλλεται η ελεγχόμενη μετανάστευση ως κοινωνικοπολιτική αναγκαιότητα.

4. Αντιδραστικός -φονταμενταλιστικός πολυπολιτισμός, που προωθεί τις ιδέες επανασύνδεσης των μεταναστών με τις «πολιτισμικές τους ρίζες». Τα αποτελέσματα τέτοιων προγραμμάτων οδηγούν ή και ενισχύουν τις ήδη υπάρχουσες τάσεις εθνοτικού διαχωρισμού.

Η ριζοσπαστική κριτική εστιάζει στον ιδεολογικό χαρακτήρα του πολυπολιτισμικού μοντέλου. Η πολυπολιτισμική εκπαίδευση π.χ. αδυνατεί να επέμβει στο επίπεδο των πραγματικών αιτιών που οδηγούν τις μειονότητες στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η θεσμοθέτηση του μοντέλου αυτού δεν αποτελεί εκπαιδευτική καινοτομία, αλλά μία εκλεπτυσμένη μορφή κοινωνικού ελέγχου. Ο Mullard (1984) ορίζει την αντιρατσιστική εκπαίδευση ως εξής: «Αν έχουμε αναλύσει σωστά το πρόβλημα της ανισότητας και της αδικίας, δηλαδή ως πρόβλημα των δομών, τότε μας μένει ένας μόνο δρόμος δράσης, αυτός της αντιπολίτευσης και της ενεργούς αντίστασης. Αυτό είναι για μένα η αντιρατσιστική εκπαίδευση».

4. Ανάλυση του ειδικού Ελληνικού Παραδείγματος

Στην Ελλάδα, την μόνη «Ευρωπαϊκή» χώρα της «Βαλκανικής» με την ιδιαίτερη (Δυτική στο πολίτευμα και στην οικονομία, Ανατολική κυρίως στα πολιτισμικά στοιχεία) μεταπολεμική πορεία, η δεκαετία του '90 χαρακτηρίστηκε όπως είπαμε από το φαινόμενο της μαζικής εισδοχής μεταναστών. Η ελληνική κοινωνία παρουσίασε, έτσι, μια μεταβολή του χαρακτήρα της από αμιγώς ελληνική σε πολυπολιτισμική, αφού οι πολιτισμικές ταυτότητες που συνυπάρχουν στους κόλπους της έγιναν περισσότερες από μία, δημιουργώντας ποικίλες, συμβατές κι ασύμβατες, δυναμικές.

Το φαινόμενο της πολυπολιτισμικής μετάβασης αντανακλάται στην εκπαίδευση, όπως σχεδόν κάθε κοινωνικό φαινόμενο. Σύμφωνα με τις στατιστικές, στη χώρα μας την περίοδο 2000-2002 φοιτούσαν 120.000 αλλοδαποί μαθητές (δηλαδή μαθητές που στερούνται της ελληνικής υπηκοότητας) σε σύνολο 1.235.000 μαθητών και το ποσοστό (τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα) έβαινε αυξητικά κινούμενο από τότε.

Ενδεικτικό της ελλιπούς προετοιμασίας της χώρας μας απέναντι στις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν την τελευταία ιδίως 30ετία υπήρξε και το γεγονός ότι έως το έτος 2000 δεν υπήρχαν ακριβή στοιχεία για το σύνολο του αλλοδαπού μεταναστευτικού πληθυσμού. Μόνο με τη σύσταση και λειτουργία του ΙΠΟΔΕ άρχισε η συλλογή και επεξεργασία τέτοιων στοιχείων, δίχως να ελέγχεται όμως ενδελεχώς και δίχως να θεωρούνται τόσο τα στοιχεία όσο κι η οπτική του παντελώς ανεξάρτητα από τις κοινωνικές και πολιτικές συντεταγμένες. (Eagleton, T. 2003)

Τα τελευταία στοιχεία του ΙΠΟΔΕ δείχνουν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών αγγίζει τις 140.000 μαθητές ήτοι σχεδόν το 9.5% του συνολικού μαθητικού πληθυσμού (!). Σε αυτούς εντάσσονται όχι μόνο μετανάστες, αλλά και παλιννοστούντες, αφού οι δυο ομάδες μοιράζονται ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως το γεγονός ότι η ελληνική δεν είναι η μητρική τους γλώσσα, την στερεοτυπική κατηγοριοποίηση τους στο σχολείο και στην ευρύτερη κοινωνία καθώς και την δυσχερή κοινωνικοοικονομική κατάσταση των οικογενειών τους που δημιουργεί εν δυνάμει πόλους κοινωνικού αποκλεισμού στο σύνολο της κοινωνίας, καθώς και δυναμικές

κοινωνικού αρνητισμού στο εσωτερικό τους.¹ Βέβαια, οι δύο πληθυσμοί (αλλοδαποί, παλινοστούντες) διαφέρουν βέβαια στο θέμα της νομιμότητας αφού οι ομογενείς έχουν σαφές και σταθερό καθεστώς είτε ως Έλληνες πολίτες (Ρωσοπόντιοι) είτε ως ομογενείς με ειδική ταυτότητα (Βορειοηπειρώτες) ενώ οι αλλοδαποί όχι.

Ιδιαίτερης σημασίας αποτελεί το φαινόμενο των μεταναστών δεύτερης γενιάς, αφού αφορά 250.000 παιδιά (...) που γεννήθηκαν στην χώρα μας και αποτελούν ένα σημαντικότατο τμήμα του μαθητικού δυναμικού. Παρόλο που, σύμφωνα με τον Δείκτη Πολιτικών Ένταξης των Μεταναστών (MIPEX, 2007), η ξеноφοβία εγκαθιδρύει πολιτικές διακρίσεων «που κατατάσσουν την χώρα μας στις τελευταίες θέσεις σε ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής και νομοθεσίας ανάμεσα σε 28 προηγμένες χώρες» (Σωτήρχου, Ι. Ελευθεροτυπία, 7-9-2009) ο αριθμός των ημεδαπών μαθητών βαίνει μειούμενος συνεχώς και θα συρρικνωνόταν γενικότερα ο τομέας της εκπαίδευσης αν ο μαθητικός πληθυσμός δεν αναπληρωνόταν από τους αλλοδαπούς μαθητές που σταδιακά αυξάνονται. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΙΠΟΔΕ, (της μέχρι πέρυσι όπου και καταργήθηκε μοναδικής επιφορτισμένης να κρατά στοιχεία κρατικής υπηρεσίας) την σχολική χρονιά 2002-2003 οι αλλοδαποί μαθητές αποτελούσαν το 6,7% του μαθητικού πληθυσμού (96.899 σε σύνολο 1.460.464), ενώ το 2007-2008 (τελευταία χρονιά για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία μέχρι την δημοσιοποίηση της ερευνητικής διατριβής) το ποσοστό έφτασε το 9,29% (112.211 σε σύνολο 1.208.056). Υπάρχουν μάλιστα περιοχές ιδίως στη Νότια Ελλάδα, όπως η κομβική απ όλες τις απόψεις Αττική, η Κρήτη, η Πελοπόννησος και το Νότιο Αιγαίο, όπου το ποσοστό των αλλοδαπών την περυσινή χρονιά ξεπέρασε το 10%. (ό.π.) Ενώ υπάρχουν ήδη σχολεία, όπως αυτό της Γκράβας, που μπορούν να χαρακτηριστούν με την τρέχουσα ορολογία «γκέτο», αφού το ποσοστό ξεπερνά το 70%, (Athens Voice, 25-6-2009) θυμίζοντας καταστάσεις όπως αυτές που περιγράφει για το Ρίνκεμπι η Αλεξάνδρα Πασχαλίδου. (βλ. Κατηγορία Σχολείο).

Ίσως ο σημαντικότερος ποιοτικός δείκτης εν δυνάμει κοινωνικού αποκλεισμού (αρχίζοντας από την σχολική διαρροή που αποτελεί το άκρο της ελλιπούς επίδοσης, και ταυτόχρονα την «κορυφαία» αποτυχία κάθε εκπαιδευτικού συστήματος) η σχολική επίδοση, δεν μπορεί παρά να έχει απασχολήσει (μαζί με τα ποσοστά διαφορετικών μαθητών) το ζήτημα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (Baker, B. 1997).

Παρόλο που (όταν γράφουμε αυτές τις γραμμές) δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία (ποσοτικά και ποιοτικά) για τις επιδόσεις των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία και για τους παράγοντες που τις επηρεάζουν, εικάζεται ότι η γκετοποίηση και η περιθωριοποίηση τους εντείνονται όχι μόνο από την εθνικότητα και την ελλιπή επίδοση, αλλά και (πέρα από τα γνωστικά) από τα ιδιαίτερα

χαρακτηριστικά τους που ξεφεύγουν συνήθως από τον μέσο όρο και τα κυρίαρχα πρότυπα, όπως το κοινωνικό, το γλωσσικό και το πολιτισμικό υπόβαθρο.

5. Ανάλυση των Μεταβατικών Θεωριών και χρήση τους εντός κι εκτός τάξης

Στον τωρινό (αν και ραγδαία εξελισσόμενο και τούτη τη στιγμή που μιλάμε) πολιτιστικά και κοινωνικά πολυπολιτισμικό και οικονομικά παγκοσμιοποιημένο κόσμο, εξακολουθούν να υπάρχουν φωνές ηγεμονικές, αλλά την ίδια στιγμή δεν υπάρχουν θεσμοί η γλώσσα των οποίων να διεκδικεί την αίγλη της γλώσσας «ολόκληρης της κοινωνίας» (ό.π.) .

Εξερευνώντας αυτήν την μετάβαση και τις ταυτότητες που φέρει, διαπιστώνουμε κάτι σημαντικό. Ότι οι συνθήκες διαπραγμάτευσης της ταυτότητας στο εσωτερικό της είναι συχνά ανταγωνιστικές, (Adler, P. 1975) κάτι που εντοπίσαμε να καθρεφτίζεται ως βασικό συμπέρασμα και στο πεδίο της λογοτεχνίας.

Πόσο η «απειλή της ταυτότητας» μπορεί, και με ποια κριτήρια, να δημιουργήσει «ψυχολογική αναδραστηκότητα», (θεωρία που καθόλου τυχαία εισήχθη την σημαντική κοινωνικά δεκαετία του '60) και εάν και πως αυτό καθρεφτίζεται στα σχετικά κείμενα παιδικής λογοτεχνίας που παρήχθησαν στην χώρα μας την ερευνούμενη περίοδο.

Από την πληθώρα των σχετικών συμπερασμάτων της κοινωνικής ψυχολογίας σε σχέση με την μειονοτική επιρροή, μία από αυτές που σχετίζονται άμεσα με το φαινόμενο της μετάβασης που μας απασχολεί, είναι της ψυχολογικής αναδραστηκότητας (Παπαστάμου, Στ. 1989, σελ. 59). Έκφραση της τελευταίας είναι η αντίδραση που αναπτύσσεται στην συμπεριφορά ενός ατόμου, ή μιας ομάδας, και η οποία είναι αντίθετη από την προσδοκώμενη. Αντίθετη, με άλλα λόγια, από «αυτήν που ο κοινωνικός φορέας ή η κοινωνική περίσταση απαιτεί από αυτό» (ό.π.). Έτσι, π.χ. παρ' όλες τις απαιτήσεις των καιρών και την «προπαγάνδα της πολυπολιτισμικότητας» από πλήθος επίσημων φορέων (δίπλα δίπλα με την αρχική φοβική αντίδραση των MME) ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού εκδηλώνει έντονα μια ξενοφοβική διάθεση, σε σημείο τέτοιο ώστε η Ελλάδα να θεωρείται εκείνη την εποχή αν όχι η πλέον ξενοφοβική χώρα από τις πλέον ξενοφοβικές στην Ευρώπη.² Αυτό όμως σχετίζεται άμεσα με την «μετάβαση» από το γνωστό, το προσιτό μονοπολιτισμικό, στο άγνωστο, το απρόσιτο πολυπολιτισμικό.

Κατά τον Brehm (1966, 1981) «κάθε φορά που μια προσιτή συμπεριφορά αποσύρεται» (ή υπάρχει κίνδυνος να αποσυρθεί) «από το πεδίο των δυνατοτήτων ενός ατόμου, το άτομο αυτό νιώθει ότι

---

² <http://www.unicef.gr/reports/racism.php>

περιορίζεται η ελευθερία του, συναίσθημα που του προκαλεί μια κατάσταση ψυχολογικής αναδραστικότητας και η οποία εκφράζεται με την τάση ανάκτησης της χαμένης ελευθερίας». (Παπαστάμου, Στ., 1989, σελ. 59)

Η ένταση της ψυχολογικής αναδραστικότητας είναι συνάρτηση τριών κυρίως παραγόντων που επηρεάζουν το μέγεθος της προσλαμβανόμενης ως απειλής: Της σπουδαιότητας που προσλαμβάνει η αποσυρόμενη συμπεριφορά, κάτι που έχει να κάνει με το οικοσυστημικό ζητούμενο κάθε τόπου, αφού π.χ. στην Ελλάδα παράμετροι όπως το ομόθρησκον είναι εξαιρετικά σημαντικοί, της αναλογίας ανάμεσα σε αυτό που είναι (ή εκλαμβάνεται ως) αποσυρόμενο και συμπεριφορών που παραμένουν προσιτές ή εφικτές (κάτι που θα είχε νόημα εάν π.χ. γινόταν απόπειρα επιβολής της Σαρία) και τέλος (σχετιζόμενο με το παραπάνω) του μεγέθους της πραγματικής ή προσδοκώμενης απειλής που νιώθει ότι βιώνει (ή ασκείται) πάνω στο άτομο.

Όμως μετάβαση δεν σημαίνει στην πραγματικότητα «νέο κεφάλαιο», κάτι που εξηγεί σε σημαντικό βαθμό και τις αντιδράσεις: Π.χ. σημαντική για μια ισορροπημένη προσέγγιση των θεωριών μετάβασης από μία κυρίαρχη αναπαράσταση της ταυτότητας στην διαφοροποιημένη είναι η διασαφήνιση ότι «κάθε αρχή δεν επιβεβαιώνει μόνο (όπως έγραψε η Άρεντ Χ., 1963, σελ. 206) «αλλά ταυτόχρονα ακυρώνει την έννοια του προσωρινού και αποδεικνύει την συνέχεια και όχι την ασυνέχεια».

Αλλά και έρευνες σε σχέση με την προσαρμοστικότητα των ταυτοτήτων (Pittinsky, T., Shih, M. Ambady, N., 1999) έχουν αναδείξει ότι από τις πολλαπλές ταυτότητες του σύγχρονου ανθρώπου, αυτή που προηγείται κάθε φορά είναι αυτή που συνάδει με το ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής αναφοράς. Πλαίσιο το οποίο «καθορίζεται» από τις εκάστοτε συντεταγμένες της «δυναμικής ισορροπίας» (Pareto, V. 1971) μεταξύ των ηγεμονικών πρακτικών, των κοινωνικοοικονομικών «αναγκών», και των εναλλακτικών προσεγγίσεων. Π.χ. σε καταγραφή του τρόπου που αυτοπροσδιορίζονται προσωπικές ταυτότητες οι άνω συγγραφείς έχουν δείξει ότι οι εθνικές ταυτότητες προηγούνται π.χ. των διαφυλικών όταν η γενική ταυτότητα αποκτιέται γενικά σε ένα πλαίσιο εθνικών αναφορών. Αυτό σημαίνει ότι η μουσουλμάνα στην Ελλάδα ανάλογα και με το τι πριμοδοτούν οι δυναμικές που αναπτύσσονται μεταξύ των κοινοτήτων και της κοινωνίας, είναι πρώτα μουσουλμάνα και μετά φεμινίστρια. Το ίδιο ισχύει και για τους γηγενείς. Γενικότερα σε περιόδους έντονης πίεσης, αυτές που το πολιτιστικό και κοινωνικό πρότυπο πριμοδοτεί ως «μεγάλες ταυτότητες» καπελώνουν τις «μικρότερες». Αυτό επιδρά με την σειρά του στα συστήματα αναπαράστασης και διαφοράς (Luhmann, N. 1990). Κι αυτά στην ίδια την παιδαγωγική πράξη.

(4) ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ και ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

<p>ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ <i>Πρόσωπο με πρόσωπο, Εξ αποστάσεως εκπαίδευση κ.λπ.</i></p>	<p>Διαλέξεις πρόσωπο με πρόσωπο, εργασίες</p>																							
<p>ΧΡΗΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ <i>Χρήση Τ.Π.Ε. στη Διδασκαλία, στην Εργαστηριακή Εκπαίδευση, στην Επικοινωνία με τους φοιτητές</i></p>																								
<p>ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ <i>Περιγράφονται αναλυτικά ο τρόπος και μέθοδοι διδασκαλίας.</i></p> <p><i>Διαλέξεις, Σεμινάρια, Εργαστηριακή Άσκηση, Άσκηση Πεδίου, Μελέτη & ανάλυση βιβλιογραφίας, Φροντιστήριο, Πρακτική (Τοποθέτηση), Κλινική Άσκηση, Καλλιτεχνικό Εργαστήριο, Διαδραστική διδασκαλία, Εκπαιδευτικές επισκέψεις, Εκπόνηση μελέτης (project), Συγγραφή εργασίας / εργασιών, Καλλιτεχνική δημιουργία, κ.λπ.</i></p> <p><i>Αναγράφονται οι ώρες μελέτης του φοιτητή για κάθε μαθησιακή δραστηριότητα καθώς και οι ώρες μη καθοδηγούμενης μελέτης σύμφωνα με τις αρχές του ECTS</i></p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th data-bbox="646 529 963 621">Δραστηριότητα</th> <th data-bbox="979 529 1302 621">Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="646 627 963 684">Διαλέξεις</td> <td data-bbox="979 627 1302 684">39</td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 690 963 783">Μελέτη και ανάλυση της βιβλιογραφίας</td> <td data-bbox="979 690 1302 783">20</td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 789 963 882">Ατομικές και ομαδικές εργασίες</td> <td data-bbox="979 789 1302 882">20</td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 888 963 945">Μελέτη για εξετάσεις</td> <td data-bbox="979 888 1302 945">18</td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 951 963 1008">Εξετάσεις</td> <td data-bbox="979 951 1302 1008">3</td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1014 963 1071">Σύνολο Μαθήματος</td> <td data-bbox="979 1014 1302 1071">100</td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1077 963 1134"></td> <td data-bbox="979 1077 1302 1134"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1140 963 1197"></td> <td data-bbox="979 1140 1302 1197"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1203 963 1260"></td> <td data-bbox="979 1203 1302 1260"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="646 1266 963 1323"></td> <td data-bbox="979 1266 1302 1323"></td> </tr> </tbody> </table>	Δραστηριότητα	Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου	Διαλέξεις	39	Μελέτη και ανάλυση της βιβλιογραφίας	20	Ατομικές και ομαδικές εργασίες	20	Μελέτη για εξετάσεις	18	Εξετάσεις	3	Σύνολο Μαθήματος	100									
Δραστηριότητα	Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου																							
Διαλέξεις	39																							
Μελέτη και ανάλυση της βιβλιογραφίας	20																							
Ατομικές και ομαδικές εργασίες	20																							
Μελέτη για εξετάσεις	18																							
Εξετάσεις	3																							
Σύνολο Μαθήματος	100																							
<p>ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ <i>Περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης</i></p> <p><i>Γλώσσα Αξιολόγησης, Μέθοδοι αξιολόγησης, Διαμορφωτική ή Συμπερασματική, Δοκιμασία Πολλαπλής Επιλογής, Ερωτήσεις Σύντομης Απάντησης, Ερωτήσεις Ανάπτυξης Δοκιμίων, Επίλυση Προβλημάτων, Γραπτή Εργασία, Έκθεση / Αναφορά, Προφορική Εξέταση, Δημόσια Παρουσίαση, Εργαστηριακή Εργασία, Κλινική Εξέταση Ασθενούς, Καλλιτεχνική Ερμηνεία, Άλλη / Άλλες</i></p>	<p>Η γλώσσα αξιολόγησης είναι τα ελληνικά (και τα αγγλικά σε επιμέρους περιπτώσεις).</p> <p>Οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες θα αξιολογηθούν με ανάπτυξη δοκιμίων, πρακτική άσκηση προσομοίωσης στο εργαστήριο και γραπτή εργασία.</p>																							

Αναφέρονται ρητά προσδιορισμένα κριτήρια αξιολόγησης και εάν και που είναι προσβάσιμα από τους φοιτητές.	
--	--

(5) ΣΥΝΙΣΤΩΜΕΝΗ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Προτεινόμενη Βιβλιογραφία :

Adler, P. ,1975, 'The Transition Experience: An Alternative View of Culture Shock', Journal of Humanistic Psychology, 15 (4), 13-23.

Adler, A. 1999 (1956). The Individual Psychology of Alfred Adler. H. L. Ansbacher and R. R. Ansbacher (Eds.). New York: Harper Torchbooks.

Adorno, Th., 1982, Minima Moralia, Θεσσαλονίκη, Εκδοτική Ομάδα.

Aiken (1982) The Way to Write for children, Elm Tree Books, London, 1982,

Allport, A. Gordon W., 1962, "Prejudice: Is it societal or personal? Journal of Social Issues (vol. 18)

Αλτουσέρ Λ., 1977, Θέσεις, Αθήνα, Θεμέλιο

Althusseur, L. ,1971,(1970) «Lenin and Philosophy and Other Essays», London. New Left Book.

Althusser, L. , 1976, 'Contradiction and Overdetermination,' in For Marx.

London: NLB.

Αμπατζοπούλου, Φ. 2001, Η πολιτισμική εικονολογία και οι στόχοι της, Διαβάζω, τχ 415, Απρίλιος, σελ., 90-96.

Αμπατζοπούλου Φ., 1998, "Ο άλλος εν διωγμώ, η εικόνα του Εβραίου στη Λογοτεχνία, Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας", Αθήνα, Θεμέλιο.

Αμπατζοπούλου, Φρ, 1980, Δεν Άνθησαν Ματαίως, Αθήνα, Νεφέλη

Αναγνωστόπουλος, Β. Δ., 2001, Ιδεολογία και Παιδική Λογοτεχνία, Αθήνα, Καστανιώτης.

Anderson, B. R. O'G., 1991, [Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism](#). London, Verso.

Ανθογαλίδου Θ., 1990, Κοινωνική κριτική και ιδεολογία στην Εκπαίδευση, Αθήνα: Οδυσσέας

Βαγενάς Ν., 1987, «Θεωρία ή Κριτική;» Στιγμή, Αθήνα.

Baker, B. 1997, 'Anthropology and Teacher Preparation: Some Possibilities and Precautions', Queensland Journal of Educational Research, 13 (2), 41-58

Bales, K., 2007, Ending Slavery: How to Free Today's Slaves. Kevin Bales, California University Press.

Ballibar, E. and Wallerstein, I. 1991, *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, New York: Verso

Bauman, Z., 1992, «Intimations of Postmodernity», London, Routledge.

Bauman, Z., 1992, (b) in Featherstone, ed.«Cultural Theory and Cultural Change: Survival as a social construct», London, Sage.

Βεντούρα, Λ. 1994. Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις. Αθήνα: Ε.Μ.Ν.Ε.

Βεντούρα, Λ. (εκδ.) 2006, σελ. 83 [Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία](#), [Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής](#), Εκδότης: [Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός](#).

Berry, J.W., Poortina Y.H., Segall M.H. and Dassen P.R. , 2002, (1992) *Cross cultural psychology, research and applications*, Cambridge university press.

(Ελληνικά ως Segall M Dassen R Berry J Poortina Y 1996 Διαπολιτισμική Ψυχολογία Μελέτη της Ανθρώπινης σε παγκόσμιο και Οικολογικό Επίπεδο. Αθήνα Ελληνικά Γράμματα).

Berry, J. W., & Sam, D. L. (Eds.) (2006). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. Cambridge:Cambridge University Press.

Behdad, Ali. *A Forgetful Nation: On Immigration and Cultural Identity in the United States*, Duke UP, 2005.

Breadsley, M., 1989, «Η Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών», Αθήνα, Νεφέλη

Bernstein, B., 1977, «Class, Codes, and Control», vol.3, London, Routledge and Kegan Paul.

Berger, P. Luckmann, T., 1987 (1977) *The Social Construction of Reality*, London, Penguin University Books.

Βερνίκος, Ν. και Δασκαλοπούλου, Σ. 2002 Πολυπολιτισμικότητα. Οι διαστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Bourdieu P. And Passeron(a) J.. 1977, «Reproduction in education, society and culture»,London, Sage.

Bourdieu and Passeron(b), 1977, *Cultural Reproduction and Social Reproduction* In Richard K. Brown (Ed.), *Knowledge, Education and Cultural Change*. London, Tavistock.

Bourdieu, P. Swartz D.,1977, «The cultural transmission of social inequality», *Harvard Educational Review*, vol.47,p. 545-55.(also in «The Aristocracy of culture»,p.164-192: «Nation State: a symbolic mirror of ourselves»).

Bien, P., 2005, *Inventing Greece* *Journal of Modern Greek Studies* - Volume 23, Number 2, October, pp. 217-234.

Bridges, W., 1991, *Managing transitions: making the most of change*.Reading-Massachusetts: Addison & Wesley Publications

- Brehm, J., 1966, A theory of psychological reactance. New York: Academic Press.
- Γιώργας, Δ., 1995, «Κοινωνική Ψυχολογία» Β τόμος, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Γκέφου – Μαδιανού, Δ. 1999. Πολιτισμός και Εθνογραφία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γκόβαρης, Χ., 2001, Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Αθήνα, Εκδόσεις Ατραπός.
- Colleyn, J-P. 2005. Στοιχεία Κοινωνικής και Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας [μτφρ. Μ. Κουμπάρα]. Αθήνα: Πλέθρον
- Cohen, E. G. , 1994, Designing Groupwork. Strategies for the Heterogeneous Classroom, New York: Teachers College Press.
- Cuche, D. 2001. Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες. Ιδεολογία, Μεθοδολογία και Ερευνητική Πρακτική. Αθήνα : Τυπωθήτω
- Cummins, G. 2005, Interculturality: Transcending Identities. London, Rutledge. (σε φωτοτυπία)
- Ζιάκας Θ., 1993, Έθνος και Παράδοση, Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- Θεοδωρίδης, Π. 2004, Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας, Θεσσαλονίκη, Αντιγόνη.
- Fairclough, N., 1992, «Discourse and Social Change» ,Cambridge, Polity.
- Fischer, D.B., & Ahern, L. (2000). Personal Assistance in Community Existence (PACE): An alternative to PACT. Ethical Human Sciences and Services, 2, 87-92.
- Frankl, V., 1999 (1959). [Man's Search for Meaning](#). Boston, Massachusetts: Beacon Press; also, Seidner, Stanley S.
- Giddens, A. 1985, The Nation State and Violence, Stanford University Press, California.
- Giddens, A., 1991, Modernity and Self Identity, Stanford University Press, California.
- Gourgouris, S., 1996, Dream Nation: Enlightenment, Colonization, and the Institution of Modern Greece. Stanford, California: Stanford University Press, 1996.
- Holzkamp, Kl., 1992, On Doing Psychology Critically. Theory and Psychology 2, S.193-204; ακόμη βλ Charles Tolman (1994): Psychology, Society and Subjectivity: An Introduction to German Critical Psychology, London, Routledge
- Holub, C. R., 2004, Θεωρία της Πρόσληψης: Μια Κριτική Εισαγωγή, μτφ. Κ. Τσακοπούλου, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Hughes M. και Kroehler C. J. 2007. Κοινωνιολογία. Οι Βασικές Έννοιες. Αθήνα, Κριτική.
- ΙΜΕΠΟ, 2008, Η Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες, Προοπτικές, Πολιτικές.

Lyotard, J.F., 1984, The postmodern condition: A report on knowledge, Minneapolis, University of Minnesota Press

Luhmann, N., 1990, *Essays on Self-Reference*, New York, Columbia University Press.

Μάρκου Γ., 1997, *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*

Μπάγκαβος Π. και Δ. Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) 2006 *Μετανάστες και ένταξη μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.

Μπαλιμπάρ, Ε., 1991, (1988) *Φυλή, Έθνος, Τάξη: Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα, ο Πολίτης.

Moscovici, S., Lage, E. and Naffrenchoux, M., 1981, (1969) "Influences of a consistent minority on the responses of a majority in a colour perception task", [Sociometry](#), Vol.32, pp. 365–80. cited in Cardwell, M. and Flanagan, C. (2003) *Psychology AS The Complete Companion*, Nelson Thornes.

Moscovici, 2003 (2000) *Social Representations: Explorations in Social Psychology*, Cambridge and Oxford, [Polity Press](#).

Morgan, S. B., Walker, M., Bieberich, A., & Bell, S., 1996, *The Shared Activity Questionnaire*. Unpublished manuscript, University of Memphis, Memphis, TN.

Μουσούρου, Λ. 1991, *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*, Αθήνα, Gutenberg.

Mullard, C., 1984, *Anti-Racist Education: The Three O's*, Cardiff: National Association for Multiracial Education.

OECD International Migration Outlook 2007, Paris: OECD Publications, 2007.

OECD Publications, 2004, *Migration for Employment*, Paris.

Παπαστάμος Στ., 1989, *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα Οδυσσέας

Παπαταξιάρχης, Ε. (επιμ.), 2006. *Περιπέτειες της Ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Περαχωρίτου, Μ., 2007, *Ο άλλος στα ελληνικά σχολεία*, συνέδριο ΚΕΔΕΚ (προς δημοσίευση)

Parekh, B., 1986. The meaning of multicultural education. In S. Modgil, G. Verma, K. Mallick & C. Modgil (Eds.) *Multicultural Education, The interminable debate* (pp 44-65). UK: Taylor and Francis Group, Ltd

Pittinsky, T., Shih, M. Ambady N., 1999, *Identity adaptiveness: Affect Across multiple Identities*, , Harvard University.

Radcliffe-Brown, A.R., 1986, (1957) *A Natural Science of Society*, London, Rutledge.

Radin P., 2006, *Πρωτόγονη Θρησκεία, Ιάμβλιχος*: Αθήνα

Radtke, F.-O. Diehm, I., 1999, *Erziehung und Migration. Eine Einführung*. Stuttgart. (μτφρ Κορίνα Παπαδοπούλου)

Russell J., 1994, *The Myth of Multiculturalism*, *New Left Review* 1/208, November.

Rosenthal, S., 1991, *Mead and Merleau-Ponty, Toward a Common Vision* New York, SUNY

Said, E.W., 1978, *Orientalism*, New York, Pantheon.

Sarup, M., 1992, *Education, State and Crisis*, London, Routledge.

Seger I., 2002, *General and Theoretical: Sociology for the Modern Mind*, New York

Silverman M. ed, 2005, "Frantz Fanon's Black Skin White Masks. New Interdisciplinary essays" Manchester: Manchester University Press

Smith A., 1986, *The ethnic Origins of the Nations*, London Blackwell

Στενού Κ., 1998, *Εικόνες του άλλου, Εξάντας*, Αθήνα

Steiner-Khamsi, Gita, Torney-Purta, Judith & Schwille, John, eds (2002). *New Paradigms and Recurring Paradoxes in Education for Citizenship: An International Comparison*. Oxford: Elsevier Science, 295 pages

Steiner-Khamsi, Gita, ed., 1996, *Education in Europe, Formation of Europe from a Non European Perspective. Tertium Comparationis - Journal of International Education Research, Special Issue 2(2)*. Munster and New York, Waxman Publishers.

Stepherson, Sk., 1994, "Study Abroad as a Transformational Experience and Its Effect upon Study Abroad Students and Host Country Nationals." *Frontiers: the Interdisciplinary Journal of Study Abroad* V:1-38.

Swartz, D. 1997a στο Bourdieu, P. Swartz D., 1977, «The cultural transmission of social inequality», *Harvard Educational Review*, vol.47, p. 545-55.

Swartz, D., 1997b «The Aristocracy of culture», p.164-192: «Nation State: a symbolic mirror of ourselves»).

Taylor T., 1997, *Πολυπολιτισμικότητα: Εξετάζοντας την Πολιτική της Αναγνώρισης*, Αθήνα Πόλις.

Τσαούση, Δ.Γ., 1999, *Κοινωνική Δημογραφία*, Αθήνα, Gutenberg.

Taifel, H., 1981, *Human Groups and Social Categories*. Cambridge University Press, Cambridge.

Tapinos G. και Delaunay, D., 2007, *Social Cohesion and Development* (2), 209-212.

Walzer, M., 1998, *Περί ανεκτικότητας: για τον εκπολιτισμό της διαφοράς*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Wilden, A., 1972, «System and Structure: Essays in Communication and Exchange», New York, Harper and Row Publishers.

Williams, R., 1982, *The Sociology of Culture*, New York, Schocken

Williams, R., 1989, *Critical Perspectives* (editor) Boston: Northeastern University Press.

Winnicott, D., 1985, *W. Maturational Processes and the Facilitating Environment: Studies in the Theory of the Emotional Development*, London: Hogarth Press.

Zizek, Sl., 1997, Multiculturalism or the cultural logic of multinational capitalism, *New Left Review*, September.

-Συναφή επιστημονικά περιοδικά:

Journal of Intercultural Studies

<https://www.tandfonline.com/toc/cjis20/current>

Journal of Sociology

<https://www.cambridge.org/core/journals/european-journal-of-sociology-archives-europeennes-de-sociologie/article/the-sociology-of-literature/7B0B8CF179EEF661182AECC5B63DCB9E>

Journal of Intercultural Communication Research

<https://www.tandfonline.com/toc/rjic20/current>

<http://www.cultusjournal.com/>

Cultus: the Journal of intercultural mediation and communication

Journal of the Empirical Studies of the Arts

<http://journals.sagepub.com/home/art>

Journal of Psychology of the Arts

<http://journal.psyart.org/>

International Journal of Cultural studies

<http://journals.sagepub.com/home/ics>

journal of International and Intercultural Communication

<https://www.tandfonline.com/toc/rjii20/current>

Journal of Sociolinguistics

<https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14679841>

Journal of Information Ethics

<https://mcfarlandbooks.com/customers/how-to-buy-journals/journal-of-information-ethics/>

Journal of Intercultural studies

https://www.researchgate.net/journal/0725-6868_Journal_of_Intercultural_Studies